

opgaven for de lokalhistoriske samfund at fremhæve og beskrive i dets sammenhæng med hele landets kultur, til hvilken det er et uundværligt og bestemmende tilskud.

Helge Sjøgaard

Landstingenes skøde- og panteprotokoller. Viborg landstings skøde- og pantebog 1624–37. 1., 2. og 3. hæfte. Udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved Jens Holmgaard. (Rosenkilde og Bagger 1966).

I de gamle landstings arkiver har vi et overordentlig værdifuldt historisk kildemateriale bevaret, ikke mindst gælder det da det nørrejyske landsting i Viborg, hvis arkiv både er det ældste og righoldigste. Der er derfor nok grund til at være opmærksom på, at man er gået igang med forskellige kildepublikationer herfra. For to år siden begyndte der at udkomme en udgave med resumeer af dombøgerne, og sidste år kom turen til skøde- og pantebøgerne, der begynder i 1624. Det er hensigten at dække tidsrummet 1624–1660 med 3–4 bind (der er enkelte lakuner i perioden), og de første tre hæfter af den ældste bog 1624–37 foreligger nu. Fra 1660 og fremefter eksisterer der forskellige, mere eller mindre værdifulde, håndskrevne registre.

Som bekendt blev landstingene aldrig værneeting for den dansk adel, men tendensen er der dog, tydeligst netop på dette felt, hvor en forordning 1622 26. aug. påbød, at alle skøder, gave- og pantebreve udstedt til adelen skulle læses på landstinget. Da størstedelen af Danmarks jord dengang var på adelens hænder, betyder det, at man i landstingenes skøde- og panteprotokoller kan studere de væsentligste ændringer i ejendoms-

besiddelsen. Skøder og pantebreve, gave- og gældsbreve, mageskifter og proklama refereres i denne udgave udtømmende og med bevarelse af de originale person- og stednavneformer. Det kan iøvrigt være ganske lærerigt at sammenligne denne udgave med et ældre værk som Rasmussen Søskildes »Uddrag af Fynbo Landstings ældste Skøde- og Pantebøger« (fra 1646 –).

Det er klart, at for et værk af denne art er registrene noget essentielt. Men den dag, de foreligger, har historikeren også fået et såre nyttigt instrument i hænde, som nok skal blive påskønnet.

Paul G. Ørberg

Alfred Kaae: Vestjyske godsejere og deres bønder. En studie over tingbøgerne for Ulfborg-Hind herreder og Tinggårds birk med strejftog ind i andre vestjyske retskredse i tiden 1695–1788. (Udgivet af Historisk Samfund for Ringkøbing amt, Kaaes forlag, Ulfborg, 1965).

Forfatteren har taget sig den opgave på at foretage en systematisk gennemgang af de i undertitlen nævnte retskredse og pille alt konfliktstof mellem godserne og deres bønder ud af de mange tusinde sider i tingbøgerne. Stoffet er lagt topografisk til rette på den måde, at hvert gods – 22 i alt – er taget for sig. Det er gjort, for at bogen kan få et præg af lokalhistorie – den indgår også i Hardsystems årbogs forrige bind – men det er dog tydeligt, at forfatteren er sig fuldt bevidst, at han også yder sin skærv til rigshistorien. Vi har her vitterligt at gøre med et stykke lokalhistorie i bedste forstand – hvilket netop bl. a. vil sige, at det også fra et rigshistorisk synspunkt er et værdifuldt materiale. Og det er slet ikke tungt stof, som forf. selv siger. Hvem glemmer f. eks.

lige straks bonden Niels Holm, der gammel og forknyt helt har opgivet at bakse med sin fattige fæstegård; så måtte husbonden da selv komme og sætte ham til det, kommer han for skade at sige. Det var et brud på den lydighed, han skyldte sin husbonde, og trods hans ydmyge beden om nåde lyder dommen: »... og som Niels Holm ved sin selvrådighed og ubesindighed har været årsag til gårdens forsiddelse, så bør han, andre til eksempel at arbejde et år i jern udi næste fæstning, Fredericia...«. Om dommen blev eksekveret, er en anden sag. Det er jo det usikre ved mange gamle retssager. Man kunne også nævne den tørre Per Smed og hans ubetalelige forsvarsskrift (s. 23), drengen Offer, der rømmer for at slippe for at springe soldat og drukner (s. 89), eller et par ridefogder som Mads Staby fra Brejninggård og den særlig ondartede Henrik Winstrup fra Søndervang (s. 143).

Herremanden var både arbejdsgiver og øvrighedsperson for fæstebonden, og gods for gods gennemgås her alle de tilfælde, hvor dette dobbelte afhængighedsforhold kom til at slå så store gnister, at det har sat sig spor i tingbøgerne. Der er selve fæsteforholdet, hvor landgilderestancerne spiller en stor rolle, der er hoveri og ægtkørsel og husbondens tugtelsesret, der er mange sager om pas og endnu flere om soldatervæsenet; man får et levende indtryk af, hvor meget denne militstjeneste har betydet, det er ikke nogen helt lille flok unge mænd, der ender som rømningsmænd.

De mange sager er refereret på en klar og sober måde. Hvor ofte har man ikke, særlig forhen, set en eller anden »interessant« sag blive trukket frem ved hårene i en historisk årbog med alenlange ordrette citater, alt til ingen verdens nytte. Her er sket en

virkelig samling og bearbejdning med et fast sigte. I et slutningskapitel forsøger forf. at samle de resultater, der kan uddrages af stoffet. Hans slutninger og vurderinger er velafvejede og rækker ikke videre, end materialet kan bære. Det gælder f. eks. også et så »ømt punkt« som herremandens tugtelsesret, hvor forf. ikke glemmer, at det er undtagelsen, når afstraffelser har sat sig spor i kilderne, og derfor er forsigtig i sine konklusioner. Det er dog værd at bemærke, at træhesten faktisk ikke nævnes i de gennemgåede akter.

Var de underkuede? spørger forf. »Bøndernes liv var nok mærket af, at de boede i herregårdens skygge, men de levede under loven, og de veg ikke tilbage for at trøste sig til den, når det kneb«. Det er sagt med Hans H. Fussings bekendte slutreplik fra disputatsen i erindring: Danmark var et retssamfund. I det store og hele kan forf. tiltræde Fussings ord. Men rundt omkring i det fremdragne materiale møder man alligevel – vist oftest i forbindelse med hoveriet – stavnsbåndsårhundredets forstemmende syn på bonden som et mindreværdigt væsen, et dumt fæ. Rammende hedder det: »Samfundsforholdene havde dog gjort landboforholdene så skæve, at fæstebønderne levede under et stadigt pres fra herregården ... 1788 kom såvist ikke for tidligt«.

Det er prisværdigt, at dette vestjyske stof er gjort tilgængeligt, det tjener til at udbygge vort billede af bondens kår i 1700-tallet. Forskellene mellem de forskellige landsdele er nok mindre, end mange ville være tilbøjelige til at tro.

Mellem Alfred Kaaes øvrige bøger, særlig de prægtigt udstyrede sognehistorier, er dette en lille grå og uanselig bog. Men den er vægtig af indhold.

Paul G. Ørberg